

KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDAGI O'RNI

AVULOVA FOTIMA ALMARDON QIZI

MUHAMMAD AL-XORAZMIY NOMIDAGI TOSHKENT AXBOROT

Annotatsiya

Mazkur tezisda kompetensiyaviy yondashuvning zamonaviy ta'lim sifatini oshirishdagi nazariy-uslubiy o'rni tahlil etiladi. Kompetensiya va kompetentlik tushunchalarining mazmun-mohiyati, ularning davlat ta'lim standartlari bilan bog'liqligi, O'zbekiston Respublikasida ushbu yondashuvni joriy etishga qaratilgan qonunchilik bazasi hamda mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy-nazariy qarashlari yoritib beriladi. Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuvning an'anaviy bilim-markazlashgan ta'limdan farqi, uning amaliy yo'naltirilganligi va ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar; kompetensiyaviy yondashuv, kompetensiya, kompetentlik, ta'lim sifati, davlat ta'lim standarti, tayanch kompetensiyalar, amaliy yo'naltirilgan ta'lim, natijaga yo'naltirilgan ta'lim.

Jahon ta'lim tizimida so'nggi o'n yilliklarda ta'lim mazmunini bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisi sifatida emas, balki shaxsning real hayotiy va kasbiy vaziyatlarda samarali harakat qilish qobiliyati sifatida qarashga asoslangan yangi paradigma - kompetensiyaviy yondashuv shakllandi. Ushbu yondashuv ta'lim jarayonini nazariy bilimlarni yodlashdan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga, o'quvchi va talabaning mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va o'z faoliyatiga mas'uliyat bilan yondashish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltiradi.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, uni jahon standartlariga muvofiqlashtirish borasida olib borilayotgan ishlar doirasida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish davlat siyosati darajasidagi ustuvor

vazifalardan biriga aylandi. Umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta'lim bosqichlarida davlat ta'lim standartlarini kompetensiyaviy asosda qayta ishlab chiqish, tayanch va fanga oid kompetensiyalarni belgilash bo'yicha izchil ishlar amalga oshirilmoqda. Kompetensiyaviy yondashuvning nazariy negizlarini o'rganish, uni amaliyotga tatbiq etishning huquqiy asoslarini tahlil qilish hamda ushbu sohada mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan to'plangan ilmiy tajribani umumlashtirish ta'lim sifatini yanada oshirish nuqtai nazaridan katta ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Bu esa mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv nafaqat ta'lim mazmunini, balki o'qitish metodikasini, o'quv-metodik ta'minotni va o'quvchi bilimini baholash tizimini ham tubdan qayta ko'rib chiqishni talab qiladi. Ushbu yondashuv ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari - o'qituvchi, o'quvchi va ota-onalarning faoliyatini yagona natijaga - shaxsning muayyan sohada mustaqil va samarali ish yurita olish qobiliyatini shakllantirishga yo'naltiradi. Shu bois kompetensiyaviy yondashuvni faqat me'yoriy hujjat darajasida emas, balki har bir dars va mashg'ulot darajasida amalga oshirish ta'lim sifatini oshirishning hal qiluvchi omili hisoblanadi. Tadqiqotning maqsadi - kompetensiyaviy yondashuvning nazariy mohiyatini ochib berish, uning ta'lim sifatini oshirishdagi o'rnini asoslash, O'zbekiston Respublikasidagi tegishli qonunchilik bazasini tahlil qilish hamda mavzu bo'yicha mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlarini tizimlashtirishdan iborat. Tadqiqot vazifalariga kompetensiya va kompetentlik tushunchalarining mohiyatini yoritish, davlat ta'lim standartlari bilan bog'liqligini ko'rsatish hamda amaliyotdagi dolzarb muammolarni aniqlash kiradi.

«Kompetensiya» va «kompetentlik» tushunchalari pedagogika fanida keng qamrovli ma'noga ega bo'lib, turli olimlar tomonidan har xil talqin qilinadi. Umumiy ma'noda kompetensiya - bu shaxsning muayyan faoliyat sohasida muvaffaqiyatli ish yuritishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, qadriyat va shaxsiy sifatlar yig'indisidan foydalanish uslubi sifatida tavsiflanadi,

kompetentlik esa ana shu kompetensiyani amalda qo'llay olish, ya'ni muayyan sohadan xabardorlik darajasini bildiradi. Yevropa malakaviy doirasi (EQF) hujjatida kompetensiya ish yoki o'qish jarayonida kasbiy va shaxsiy rivojlanish uchun bilim, ko'nikma hamda ijtimoiy-metodologik qobiliyatlardan foydalanishning tasdiqlangan uslubi sifatida belgilanadi. Shu tariqa, kompetensiyaviy yondashuv ta'lim natijasini «nima bilishi kerak» emas, balki «nimaga qodir bo'lishi kerak» nuqtai nazaridan belgilaydi. O'zbekiston Respublikasida kompetensiyaviy yondashuvni ta'lim tizimiga tatbiq etishning huquqiy asosini bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni (2020-yil 23-sentabr) ta'lim sohasidagi asosiy tamoyillarni, jumladan ta'lim mazmunining zamonaviy talablarga muvofiqligini belgilaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son «Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi»ni tasdiqlash to'g'risidagi Farmonida o'quvchilarda tayanch kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish vazifasi belgilangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son «O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni, «Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-4884-son qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi PF-5812-son «Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi Farmoni kompetensiyaviy yondashuv asosida kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga qaratilgan. Maktabgacha ta'lim bosqichida ham kompetensiyaviy yondashuv o'z aksini topgan O'zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonuni (2019-yil) hamda «Ilk qadam» Davlat o'quv dasturi asosida bolalarni besh yo'nalishda rivojlantirish va ularda tayanch kompetensiyalarni shakllantirish nazarda tutilgan. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta'lim

standartlarining ishlab chiqilishi ham ushbu yo'nalishdagi izchil davlat siyosatining amaliy ko'rinishidir. Ko'rinib turibdiki, mamlakatimizda kompetensiyaviy yondashuvni ta'lim tizimining barcha bosqichlariga bosqichma-bosqich joriy etishga qaratilgan izchil huquqiy-me'yoriy baza shakllangan bo'lib, bu ta'lim sifatini jahon standartlariga yaqinlashtirish uchun mustahkam zamin yaratmoqda. Kompetensiyaviy yondashuvning nazariy asoslarini ishlab chiqishda xorijiy olimlarning hissi katta. Rus olimi I.A.Zimnyaya kompetensiya muammosi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarni tahlil qilib, ta'limda ushbu yondashuvning shakllanishida uchta bosqichni ajratib ko'rsatadi hamda kompetensiyani natijaga yo'naltirilgan ta'limning asosiy mezon sifatida talqin etadi. A.V.Xutorskoy esa kompetensiyalarni ta'lim mazmunining tarkibiy qismi sifatida tasniflab, ularni umumiy va fanga oid turlarga ajratadi. Xalqaro miqyosda J.Raven, R.Uayt (Robert White) va R.Boyatzis (Richard Boyatzis) kabi olimlarning ishlari kompetensiya tushunchasining psixologik-pedagogik mazmunini boyitgan. Xususan, J.Raven kompetentlikni shaxsning muayyan vaziyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan motivatsion, irodaviy va bilim komponentlarining uyg'unligi sifatida ta'riflaydi. L.Reyts (Lothar Reetz) va V.I.Baydenko kabi tadqiqotchilar esa kompetensiyaviy yondashuvni oliy ta'lim davlat standartlarini loyihalashtirishning metodologik asosi sifatida o'rgangan. Buyuk Britaniyada kompetensiyaviy yondashuv 1984-yilda o'qituvchilar tayyorlash tizimida qonunchilik darajasida rasmiylashtirilgan bo'lib, bu jahon amaliyotida ushbu yondashuvning institutsional tan olinishidagi muhim bosqich hisoblanadi. O'zbek pedagog-olimlari ham kompetensiyaviy yondashuv masalalarini faol tadqiq etmoqda. N.A.Muslimov o'zining ilmiy ishlarida «kompetensiya» va «kompetentlik» tushunchalarining mazmun-mohiyatini aniqlashtirishga, ularni pedagogik amaliyotga tatbiq etish yo'llarini ko'rsatishga katta hissa qo'shgan. Bir qator tadqiqotlarda o'qituvchi va tarbiyachilarning tayanch kompetensiyalarini baholash mezonlari ishlab chiqilgan bo'lib, ularda kompetensiyaviy yondashuv ta'lim sifatini baholashning metodologik asosi

sifatida qo'llanilgan. Shuningdek, talabalarning ijodiy faoliyatini kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantirishning metodologik asoslariga bag'ishlangan tadqiqotlarda ham ushbu yondashuvning amaliy samaradorligi asoslab berilgan. Mahalliy olimlar kompetensiyaviy yondashuvni joriy etish orqali nafaqat o'quvchi-talabalarning bilim darajasi, balki ularning mustaqil fikrlash, muammoni hal qilish va kasbiy faoliyatga tayyorlik darajasi ham sezilarli darajada oshishini ta'kidlaydilar. Kompetensiyaviy yondashuvning an'anaviy bilim-markazlashgan ta'limdan asosiy farqi shundaki, u ta'lim natijasini nazariy bilimlar hajmi bilan emas, balki o'quvchi yoki talabaning ushbu bilimlarni amaliyotda qo'llay olish qobiliyati bilan o'lchaydi. Bu yondashuv o'qitish jarayonini muammoli vaziyatlar, loyiha faoliyati, amaliy topshiriqlar va interfaol metodlar orqali tashkil etishni taqozo etadi. Natijada o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv, jamoada ishlash va o'z faoliyati natijalariga mas'uliyat bilan qarash kabi sifatlar shakllanadi - bular esa zamonaviy mehnat bozori talab qiladigan asosiy fazilatlaridir.

Shu bilan birga, kompetensiyaviy yondashuvni to'liq amalga oshirishda bir qator muammolar ham mavjud: pedagog kadrlarning ushbu yondashuv metodologiyasi bo'yicha yetarli tayyorgarlikka ega emasligi, baholash tizimining an'anaviy bilim tekshirish usullaridan hali to'liq voz kechmaganligi, o'quv-metodik ta'minotning kompetensiyaviy asosda qayta ishlab chiqilishi jarayonining davom etayotganligi. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun o'qituvchilarning malakasini muntazam oshirib borish, zamonaviy baholash vositalarini joriy etish va o'quv dasturlarini amaliy yo'naltirilgan holda takomillashtirish zarur. Xalqaro tajribani mahalliy sharoitga moslashtirish borasida ham muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, o'quvchilarning fanlararo bog'liqlikka asoslangan amaliy loyihalarda ishtirok etishi, kasb-hunar ta'limi tizimida ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikda amaliyot o'tash imkoniyatlarining kengaytirilishi, shuningdek raqamli texnologiyalar asosida interaktiv o'quv resurslarining joriy etilishi kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga tatbiq etishning samarali vositalari sifatida qaralmoqda. Bu esa

nafaqat bitiruvchilarning bilim darajasini, balki ularning mehnat bozorida raqobatbardoshligini ham oshirishga xizmat qiladi. Olib borilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta'lim sifatini oshirishning muhim metodologik omili bo'lib, u ta'lim natijasini nazariy bilimlar emas, balki amaliy faoliyatga tayyorlik darajasi bilan belgilaydi. O'zbekiston Respublikasida ushbu yondashuvni joriy etish borasida «Ta'lim to'g'risida»gi qonun, Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasi qarorlaridan iborat izchil huquqiy-me'yoriy baza shakllantirilgan bo'lib, bu davlat ta'lim standartlarini kompetensiyaviy asosda takomillashtirish uchun mustahkam zamin yaratmoqda. Xorijiy olimlarning (I.A.Zimnyaya, A.V.Xutorskoy, J.Raven, R.Boyatzis va boshqalar) nazariy-metodologik merosi hamda mahalliy tadqiqotchilarning (N.A.Muslimov va boshqalar) amaliy-uslubiy ishlanmalari kompetensiyaviy yondashuv nazariyasini yanada boyitmoqda. Shu bilan birga, pedagog kadrlarning ushbu yondashuv bo'yicha malakasini oshirish, baholash tizimini takomillashtirish va o'quv-metodik ta'minotni amaliy yo'naltirilgan holda qayta ko'rib chiqish borasida izlanishlarni davom ettirish zarurligi tadqiqot davomida yana bir bor tasdiqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. - T., 2020-yil 23-sentabr.
2. O'zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonuni. - T., 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi PF-5812-son «Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi Farmoni.

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son «O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni.

6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-4884-son qarori.

7. «Ilk qadam» Davlat o'quv dasturi. - T., Xalq ta'limi vazirligi.

8. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. - М., 2004.

9. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования.

10. Байденко В.И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования. - М., 2005.

11. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari.